

POSUDOK na habilitačnú prácu

PhDr. ZDENĚK VYHLÍDAL

Klasická pohádka a skutočnosť

Český, ale i slovenský literárny folklorizmus je neodmysliteľnou súčasťou oboch národných slovesných kultúr. V jednej i druhej má dôstojné zastúpenie v podobe nespočetných literárnych spracovaní, ktoré sa významnou mierou podieľali na formovaní našich kultúrnych identít. V tejto súvislosti nemožno inak než s úctou pripomenúť, že to boli české osobnosti, ktoré v dvoch historických fázach slovenskej literárnej kultúry významným spôsobom ovplyvnili vývin jej literárneho folklorizmu. Po prvý raz sa tak stalo zásluhou Boženy Němcovej, ktorá v 50. rokoch 19. storočia po troch doslova študijných pobytoch na Slovensku vydala popri inom i epochálnu zbierku Slovenské pohádky a pověsti. Jedenásť rokov predtým síce Ján Francisci-Rimavský ponúkol pražským kníhkupcom sto exemplárov svojej knihy Slovenské pověsti, prvej knižnej zbierky slovenských rozprávok, dostal ich však všetky naspäť s vysvetlením, že slovenčina je pre českého čitateľa problémom. Němcovej Slovenské pohádky, s českou autorskou rečou a slovenskými dialógmi, však už problémom neboli. Práve naopak. Ich vydanie okrem kultúrnej misie nielenže akceptovalo štúrovský jazykový emancipačný akt, legalizovalo ho, ale navyše položilo základy slovakofilského hnutia medzi českou kultúrnou elitou, ale i laickou verejnosťou. Nehovoriac už o tom, že Němcovej záujem o slovenský slovesný folklór vyprovokoval štúrovskú generáciu zosobnenú predovšetkým Pavlom Dobšinským a Augustom Horislavom Škultétym k edičnej aktivite svojich zberateľských výsledkov. Hovoril som však o dvoch českých stimuloch progresívne vplývajúcych na rozvoj slovenského literárneho folklorizmu. Ten druhý, vzťahujúci sa už na medzivojnové obdobie 20. storočia, mal teoretický charakter.

2

Zásluhou prof. Jiřího Polívku slovenský literárny folklorizmus dostal päťväzkový *Súpis slovenských rozprávok* (1923 - 1931), prvé dielo, ktoré slovenský literárny folklorizmus posunulo do vedeckého priestoru. Túto skutočnosť spomínam preto, že jedným z aspektov oponentského posudku práce dr. Zdenka Vyhlídala má byť zhodnotenie jej prínosu a porovnania s bádateľským okolím domácim a zahraničným. Pri istej modifikácii tohto kritéria nie je zatažko konštatovať, že práca dr. Vyhlídala je relevantná i pre slovenský bádateľský kontext. Predovšetkým tým, že sa usiluje prezentovať tému, ktorá v ňom latentne rezonuje od jeho samých počiatkov, to jest od 40. rokov 19. storočia. V tomto období dochádza totiž k vymedzeniu dvoch doktrín, ktoré sa zásadným spôsobom dotýkajú podstaty samotnej rozprávky. Tej podstaty, ktorá sa stala kardinálnou témou i monografie dr. Vyhlídala, čiže vzťahu folklórnej rozprávky k spoločensko-sociálnej skutočnosti. Tak ako vo vyspelejšom českom literárnom kontexte i na Slovensku zásluhou klasicistu Samuela Reussa sa sformuloval názor, že folklórna rozprávka je historickým dokladom o stave a podobe spoločenského vedomia, preto akýkoľvek autorský zásah do jej podoby je nežiadúci, pretože vedie k falšovaniu historickej reality. Pod vplyvom Ludovíta Štúra romantická generácia túto doktrínu odmietne a folklórnu rozprávku počas celej svojej existencie bude vnímať ako súčasť ľudovej poetickej tvorby. V tejto chvíli mi nejde o precizovanie a vydokladovanie oboch názorov na podstatu a zmysel rozprávky tak ako sa vyskytuje v slovenskom kontexte, ide mi o naznačenie, že monografia dr. Vyhlídala má ambície byť aktuálnou i v slovenskom bádateľskom okolí. Už aj preto, že obsahuje rad aspektov, ktoré sú pre oba literárne folklorizmy takmer identické a ktoré v konečnom dôsledku tvoria ich množinu. V tomto ohľade je cenná napríklad autorova snaha analyzovať prvopočiatky negativistických

postojov voči klasickej rozprávke, predovšetkým démonologického typu, ktoré sa prejavili tak v Čechách ako na Slovensku. U nás dokonca, a to absolútne nečakane, na takom závažnom spoločenskom fóre, akým bol Kongres slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach roku 1936 zorganizovaný na protest narastajúcich fašistických tendencií v súdobej Európe. V jednej z jeho sekcií spisovateľka Hana Gregorová, manželka prozaika a dramatika Jozefa Gregora Tajovského, vehementne vystúpila proti klasickej rozprávke, ktorá v čase demokratizmu, spoločenského pokroku, podľa jej názoru presadzuje tmárstvo a ideologické bludy. Jej vystúpenie vyvolalo nevôľu medzi značnou časťou delegátov kongresu, v tej chvíli si však málokto z prítomných uvedomil, že Hana Gregorová, sympatizantka kultúrnej lavice, vlastne oneskorene reprodukuje protirozprávkový postoj Jaroslava Petrboka, vyslovený ešte roku 1913 v časopise Úhor. Zásluhou Zdenka Vyhlídala, ktorý do svojej literárnohistorickej a teoretickej rekonštrukcie českej rozprávky vsunul aj pasáž *Pře o pohádku*, je teraz ako zdroj jej protirozprávkovej reakcie poodhalený. Ostatne fakt, že česká i slovenská rozprávka má totožné vývinové osudy, Vyhlídala naznačil aj doložením pofebruárovej podoby ľudovej rozprávky. Dokonca ak sa mu podarilo hypotézu o spoločenskej podmienenosti klasickej rozprávky niečím vierohodným doložiť, bol to nepochybne odkaz na české i slovenské pofebruárové zvlugarizovanie rozprávky. Našťastie literárna pamäť zabránila totálnemu zdevastovaniu klasickej rozprávky. Navyše po pár rokoch hegemonie socialisticko-literárneho modelu dochádza k zmierneniu ideologických snáh využiť literatúru na propagandistické účely, čo sa prejavilo v istej edičnej priazni voči klasickej rozprávke. Napriek tomu - a to je Vyhlídalovo zistenie - Petrbokov odpor voči klasickej rozprávke, jej podobe a hodnotám, ktoré

4

presadzuje, neupadol do zabudnutia, ale latentne pretrváva i v tomto období. Ako inak by Jan Červenka o pár rokov neskôr, na začiatku 60. rokov, mohol oficiálne, v zborníku *O pohádkach*, vydanom SNDK, konštatovať: „Ačkoli to může znít paradoxně, je z hlediska tehdejší společenské situace Petrbokovovo stanovisko v podstatě jevem kladným a pokrokovým...“ V tomto smere sa situácia opakuje na začiatku normalizačných 70. rokov, kedy sa opäť objavujú pokusy ideologicky likvidovať hodnotové spektrum klasickej rozprávky. Našťastie poučenosť z pofebruárového obdobia zabránilo masovejšej vulgarizácii klasickej rozprávky. V slovenskom kontexte marginálny pokus o reštart stranického ideologizmu vyvolal dokonca nebývalý autorský a spoločenský záujem o klasickú rozprávku. Pravda, pojem „klasický“ nie je v tomto prípade už identický s klasickou rozprávkou, ako ju poznáme z Němcovej či Dobšinského podoby. Ludová rozprávka druhej polovice 20. storočia má už - expresívne povedané - iný šat než rozprávka romantickej generácie. Nie však až natoľko, aby bolo možné hovoriť o jej hodnotovom či tvarovom zdeformovaní. Ak sa však v súčasnosti - a to je námet na reakciu dr. Vyhlídala - klasická rozprávka, jej editovanie, nachádza v existenčnom ohrození, nie je to spôsobené ani Petrbokov pedagogicko-psychologickou doktrínou, ani totalitnou ideologizáciou, ale komercionalizmom. A to sa už netýka iba dvoch susedských národných kultúr, ale má charakter globalistický. Pod falošným zdôvodnením, že dnešná generácia detí nechápe, nerozumie klasickej rozprávke, dochádza k jej všeobecnej „macdonaldizácii“, ktorá smeruje nielen k likvidácii sujetovo-výrazových národných špecifík rozprávky, jej podaní, ale doslova k absolutizácii zábavných aspektov na úkor humánno-emocionálnych.

Ale vráťme sa k práci, ktorá z literárnohistorického i teoretického hľadiska je cenná tým, že otvára rad ďalších odborných problémov. Napríklad kapitolu Terminologický

5

chaos, týkajúcu sa typológie rozprávky, považujem za jedinečnú v tom zmysle, že upozorňuje na niečo, čo sa prehliada tak v českej ako i v slovenskej teórii klasickej rozprávky. Niežeby neexistovali pokusy kodifikovať žánrovú štruktúru rozprávky, ktorá je nevyhnutná z mnohých výskumných aspektov, tieto pokusy neboli však všeobecne prijaté. Tradičné členenie klasickej rozprávky na rozprávky 1. Zázračné neboli fantastické, 2. Novelistické, 3. Satirické, 4. Pohádky o zvieratech Zdeněk Vyhlídal logicky problematizuje pre ich žánrovú vágnosť. A pravdepodobne nie je jediným, ktorý má k takejto typovej štruktúre výhrady. V tejto súvislosti pripomína rok 1929, v ktorom sa do zmieneného problému dokonca vložilo dobové ministerstvo školstva a národnej osvety a z moci úradnej rozhodlo, že žánrovú typológiu rozprávky budú tvoriť 1. Pohádky mytologické spoločne s látkami bájeslovnými, 2. Pohádky kouzelné, 3. Pohádky legendární, 4. Pohádky povídkové, 5. Pohádky zvířecí, 6. Pohádky alegorické, 7. Pohádky moderní. „Diletantsky sestavená žánrová škála“, ako oprávnene konštatuje dr. Vyhlídal, nevyriešila teoretický problém ani vtedy a nie je akceptovateľná ani teraz. Naopak, ak som správne pochopil jej vyhodnotenie, práve ona založila reziduá, ktoré skomplovali, či zahmlili klasifikáciu rozprávok v nasledujúcich obdobiach. V tejto súvislosti žiada sa mi poznamenať, že dr. Vyhlídal vo svojej monografii preskúmal a pregnatne významovo i štylisticky osvetlil všetky podstatné aspekty českej klasickej rozprávky, pričom pred deskriptívnou rekonštrukciou jej vývinu, uprednostnil kritickú rekognoskáciu jej vývinových problémov. Sympatické je, že ako bádateľ problémy nielen objavoval, registroval, ale sa usiloval ponúknuť ich vlastné riešenie. Až na žánrovú typológiu, ktorú síce podrobil značnej kritike, no neponúkol jej alternatívu. Nasleduje teda oprávnená otázka: Aká je

6
žánrová typológia klasickej rozprávky, ku ktorej dlhodobým výskumom dospel dr. Zdeněk Vyhlídala?

Sformulovaním tejto otázky konštatujem, že práca dr. Zdeňka Vyhlídala *Klasická pohádka a skutečnost* splňa požiadavky štandardne kladené na úroveň habilitačných prác v príslušnom odbore.

Bratislava 3. 4. 2017

prof. PhDr. Ondrej Sliacky, CSc.